

Формалізація інформаційного механізму державного управління у сфері охорони громадського порядку (на прикладі розслідування злочинів)

У статті розглянуті закономірності формалізованого розвитку й уяви про державне управління формуванням криміналістичного знання для забезпечення безпеки в державі й дотриманні громадського порядку, їх відбиття в методології, структурі й змісті загальної й приватних теорій криміналістики. Результатом такого аналізу є окремі методологічні закономірності державної науково-криміналістичної діяльності, а також діяльності з розкриття й розслідуванню злочинів. Методологічну основу роботи склав діалектико-матеріалістичний метод пізнання, формально-логічний підхід до побудови наукового знання. При розробці ряду положень були використані методи системного й діяльнісного підходів.

Комплексне вивчення розвитку і формування криміналістичних знань на основі нового методологічного напрямку дозволило визначити місце формалізації в системі державного управління розвитком криміналістики і більш предметно розкрити її потенціал в науковому дослідженні криміналістики.

Використовуваний в статті когнітивний підхід сприяє вдосконаленню методології науково-криміналістичного дослідження. Зокрема, в статті закладені основи формалізації інформаційної структури розслідування злочинів, які виводять інформаційні інструменти наукової діяльності на новий рівень, впроваджуючи формальні інструменти і методи в процес наукових досліджень. Теоретична значимість полягає в інтерпретації структури розслідування злочинів як сукупності взаємопов'язаних подій, що дозволяє представити нові принципи його моделювання. Розроблена модель структури слідства становить основу для створення комп'ютерних систем для інформаційного забезпечення слідчої діяльності нового типу, виконання функцій зберігання і доступу до матеріалів кримінальних справ, обвинувальних висновків, посиланнях і резюме, пошуку інформації в неструктурованих текстах, аналіз і посилання на інформацію тощо, тобто мають методологічне значення для розслідування.

Ключові слова: державне управління формуванням криміналістичного знання; державна безпека; державна науково-криміналістична діяльність.

Постановка проблеми. Збільшення наукового знання – об'єктивний закон розвитку будь-якої галузі науки. Не є виключенням і державне управління. З'являються нові теорії, удосконалюються вже існуючі, більш детально проробляються методи дослідження, у структурі державного управління розвитком криміналістики інтегруються теоретичні положення інших наук для забезпечення безпеки держави і його громадян.

Розслідування злочинів становить одну зі сторін об'єкта криміналістичних досліджень, але, незважаючи на це, шлях слідчого пізнання ще далеко не визначений і ясний. Пізнання при розслідуванні носить найчастіше інтуїтивний характер, але все-таки опирається на об'єктивно існуючі закономірності, що дозволяють висунути цілком достовірні припущення про характер пізнаваних явищ. Пошук цього шляху схожий з основною ілюзією криміналістики – питанням існування й змісту універсального методу розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблема формалізації державного управління розвитком криміналістичних теорій і методів для забезпечення державної безпеки й правопорядку, процесу розслідування злочинів у більшій або меншому ступені розглядалася багатьма вченими [1–5].

Мета статті – здійснити аналіз формалізації інформаційного механізму державного управління розслідування злочинів.

Викладення основного матеріалу. Одним з важливих чинників забезпечення державної безпеки є використання сучасних досягнень науки в галузі криміналістики та судової експертизи. Враховуючи визначальну роль актуальності проблематики експертно-криміналістичного забезпечення, що здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності й повноти дослідження, необхідним є вирішення одного з найважливіших завдань – формування ефективної системи державного управління. У той же час, державне управління галузі експертно-криміналістичного забезпечення суттєво впливає на судово-експертну діяльність та на забезпечення вирішення проблемних аспектів державної безпеки та громадського порядку в частині виявлення, розкриття, розслідування та розгляду кримінальних проваджень та проступків.

Проблема формалізації розслідування могла б звучати як розробка формалізованого вчення про загальний метод розслідування злочинів або, в іншій інтерпретації, теорії розслідування злочинів. Наявні в системі державного управління розвитком криміналістичного знання приватні криміналістичні теорії являють собою пояснення розслідування, але кожна дає його зі своєї сторони. Однак і саме розслідування повинне не тільки виступати як основа розробки теоретичних засад криміналістики, але, принаймні, повинне бути явно визначене й описане. З погляду теорії цей шлях і може бути визначений як спроба створення базової теорії державної безпеки та забезпеченні громадського порядку, що має суцільно прикладне значення.

Злочин неминучий знаходить вираження в системі ознак, слідів на місці здійснення й відбивається у свідомості людей. Існування цієї інформації веде до певних методів виявлення фактів злочинної діяльності, тобто до розкриття злочину. Набір цих методів і представляє інструмент розкриття нового злочину. Інша справа, що ця система відкрита, набір методів не постійний. Життя й слідча практика пропонують нескінченну й непередбачену композицію слідчих проблем. Систему універсальних методів створити практично неможливо.

Таким чином, можна говорити про систему загальних методів – дослідження внутрішніх зв'язків злочину й використання зібраної при цьому інформації – глибоке й всебічне дослідження генезису злочину; слідчий аналіз і дослідження злочину й обстановки його здійснення з метою встановлення злочинця, способу й інших обставин здійснення злочину; дослідження злочинної протидії й використання отриманих даних для вирішення завдань дізнання [3].

Наведений перелік далеко не повний, дає лише основні напрямки й також може бути підданий конкретизації. Зокрема, цілком доречно доповнити зазначену систему групою методів слідчої діяльності, що чітко визначився в криміналістиці. Вона займе як би нижній рівень у наведеному переліку. Але ясно, що розслідування, як основна область наукового аналізу й практичного додатка криміналістичного знання має великі наукові основи.

Таким чином, якщо трохи звзяти проблеми державного управління розвитком теорії криміналістичного дослідження, то одне із завдань криміналістики буде полягати в розробці наукових основ і виробленні рекомендацій для ефективного розслідування злочинів. Їх складуть не тільки автономні теорії, але й більш широкі знання: про способи, механізми й засоби здійснення злочинів, їх структуру, властивості (повторюваності, індивідуальності), відображенні інформації в навколишньому середовищі, джерелах інформації про здійснення злочину, тобто все те, що становить теорію методики розслідування злочинів. Конкретизація шляху розслідування в цьому прикладному напрямку приводить до необхідності розгляду цілого ряду конкретних теоретичних розробок з областей алгоритмізації розслідування злочинів, висування версій і планування розслідування, його організації, оцінки слідчої ситуації, прийняття тактичних рішень.

У цьому випадку наукові основи, що містять найбільш загальні проблеми розслідування, будуть включати:

- вчення про загальний метод розслідування;
- методи оцінки вихідної інформації (ретроспективний криміналістичний аналіз);
- криміналістичні алгоритмізацію й програмування розслідування;
- вчення про криміналістичну версію;
- криміналістичну теорію ухвалення рішення.

На розслідування спрямовані теоретичні положення, що відбивають закономірності злочину (криміналістична характеристика злочину, спосіб і механізм злочину) як узагальнені знання про злочин, що створюють основу для формування версій про злочинну діяльність.

На глибоке дослідження сутності розслідування спрямовані хоча й у трохи в іншому контексті основи організації слідчої діяльності. Своє місце у формуванні наукової бази розслідування займають і інші теоретичні побудови.

Розслідування злочинів – досить багатогранна діяльність, спрямована на пізнання істини у кримінальній справі, метою якої є одержання вичерпної інформації про подію злочину й усіх пов'язаних з ним обставинах. Слідче пізнання опирається на інтуїцію, творчі нестандартні рішення, досвід суб'єкта розслідування. Воно багато в чому ситуативне, залежно від численних факторів складний обстановки й особливості злочинної події. У таких умовах сама постановка питання про формалізацію розслідування злочинів видається не зовсім доречною. Разом з тим, саме формалізація була тим концептуальним напрямком, за яким йшло вдосконалення форми й, частково, змісту державного управління розвитком криміналістичної методики – одного з основних результатів криміналістичної науки. Процес цей цілком сприймаємо дотиком, оскільки нагромадження емпіричних даних про різні варіанти, типи й просто конкретні злочини, про способи й приймання їх розслідування неминуче зажадав структурування цих відомостей [5].

Пізнавальна сторона розслідування злочинів виділяє творчий напрямок цього процесу, здійснюваного з метою встановлення істини у кримінальній справі, підкреслює складність і неординарність його внутрішньої «інформаційної структури», її інформаційний характер, який формує інформаційний механізм державного управління. В основі цієї діяльності лежать інформаційні процеси. По суті, увесь процес пізнання складається з перемежованих актів аналізу наявної інформації, вибору відповідних цієї інформації приймань і засобів роботи з доказами і їх застосування. Очевидно, що виділення самостійної інформаційної сторони носить досить умовний характер, оскільки неможливо відокремити сутність діяльності суб'єкта розслідування від тих інформаційних процесів, що стоять в основі цієї діяльності. Проте, інформаційний аспект підкреслює наявність у структурі пізнавальної діяльності властивих відомостей про сутність злочинної події. Ці відомості ми й будемо ототожнювати з інформаційною структурою розслідування. У термінології мова йде про формування загальної інформаційної системи, на основі якої здійснюється «установлення фактичної структури розслідування».

Цей, видалося б, не найважливіший для практики розслідування факт має істотне значення при розгляді формалізації, оскільки дозволяє виділити два її аспекти. Перший полягає у формалізації діяльності слідчого в змісті регламентування законодавчих актів, їх послідовності й змісту. Другий – у формалізації змістовної сторони, тих підстав і принципів, на яких формується пізнавальна структура розслідування, тих відомостей, заради одержання яких формуються ці акти. Саме змістовна, інформаційно-пізнавальна сторона розслідування найцікавіша, саме вона буде, більшою мірою, основним об'єктом справжнього дослідження. У цьому випадку під формалізацією розслідування злочинів слід розуміти опис його найбільш формальним способом.

Однак будь-який опис припускає, що область, що окреслюється, досить визначена. Так, творці найскладніших комп'ютерних систем з інтерфейсом природньою мовою відштовхуються від синтаксичних, орфографічних і інших правил, яким підкоряється даний язык. Але для злочину й, тим більше, для його розкриття й розслідування ще науково не сформульовані ні правила, яким воно підкоряється, ні правила його перекладу у формалізовану систему. Тому й потрібні змістовні дослідження, спрямовані на знаходження істотних елементів, що підлягають подальшому опису [3].

Формалізація державного управління розвитком криміналістики являє собою далеко не однозначно сприймане вченими напрямок її розвитку. Вихідні підстави наукових концепцій і теорій завжди опосередковані певним шаром онтологічних схем, моделей.. Науковці бачать предмет своїх досліджень, що носить винятково змістовний характер. Це поширюється на одержувані результати, що також мають описовий характер. Однак, використовуючи чисто змістовні знання, які за рідкісним винятком становлять теоретичні основи розслідування, важко сконструювати формалізований висновок. Представляється, що найбільш імовірний шлях одержання формалізованих теоретичних побудов полягає в обмеженні різноманіття об'єкта пізнання, опису його в іншому, більш формальному виді.

Ясно, що при такій постановці питання необхідно не стільки відбити й записати основні закономірності злочинної діяльності й діяльності по її розслідуванню, що характерно для розробки теоретичної побудови, скільки сформувати формалізовану модель, наповнивши її конкретним змістом, що дозволяють робити висновки про те, як відбувалася кримінальна подія і варіанти її виявлення. Вона відрізняється від активно обговорюваних зараз проблем у науковій літературі тим, що в них найчастіше розглядаються сутність і зміст предмета дослідження, а в обраній концепції розробляється структура такого опису. Тому справжнє дослідження слід розглядати як спробу пояснення процесу слідчого пізнання з нових позицій, створення на цій основі моделі злочину, опису її в зручній для подальшого дослідження формі [1, с. 134].

Необхідність створення моделі полягає в тому, що остання дає можливість на основі нового, формалізованого опису одержати більш певні і об'єктивні результати вирішення основного завдання криміналістики – виявлення й пояснення закономірностей, яким підкоряється розслідування. Тобто формалізований опис слід розглядати як першу стадію дослідницького процесу, коли на його основі конструюється інструмент дослідження, який потім використовується для виявлення закономірностей. Суть такої формалізації — створення опису не в змістовному, а формалізованому виді, який дозволить включити в дослідження, поряд із традиційними змістовними методами, ще й формальний апарат.

Із практичної точки зору нова форма опису повинна допомогти слідчому у виявленні з величезного числа минулих злочинів тих, які якимось чином допоможуть у виборі методики розслідування.

Мабуть, це цілком обґрунтовано може викликати саме істотні заперечення. Звичайно, формалізація завдань з виявлення, розкриття й розслідування злочинів обмежується рядом цілком об'єктивних причин.

Крім цього, однієї з основних особливостей формалізації в криміналістиці є наявність, поряд із зазначеною сукупністю безлічі суб'єктивних факторів. По-перше, предмет криміналістичного аналізу містить у собі елемент, що становить діяльність людини – злочинця, слідчого або іншого учасника процесу розслідування. Тут суб'єктивізм визначається, у першу чергу, неформальним образом дій злочинця, потім слідчого або оперативного працівника, широтою цих дій. Тобто, особливість полягає в неформальному характері області розслідування злочинів.

По-друге, криміналістичне дослідження приводить до необхідності використання, поряд з об'єктивною, ще й узагальнену інформацію, що містить висловлення, думки, судження людей, що формуються в результаті діяльності по розслідуванню злочинів. Тому інформація містить елементи суб'єктивності сприйняття, властивої людям.

Очевидно, що зазначені факти не залишилися непоміченими криміналістами й послужили підставою до висновків про обмежені можливості застосування методу формалізації в криміналістиці. «Тому, говорячи про можливість застосування формальних методів пізнання при розслідуванні, – пише А.А. Ейсман, – ми маємо на увазі не весь процес розслідування, а лише його окремі моменти, що перебувають своє вираження у твердженнях і висновках слідчого, що стосуються тих або інших досліджуваних обставин». Н.А. Якубович, розглядаючи ці проблеми, пише, що формальні методи дослідження самим слідчим застосовуються в досить обмежених межах, а процес розслідування не може бути формалізований і піддаватися математичної схематизації цілком [6].

Традиційний підхід, вироблений у науці щодо формалізації широких галузей знань, виходить із принципів моделювання предметної області. Його практична реалізація пов'язана з розвитком комп'ютерної техніки. Саме остання дозволила накопичувати більші масиви інформації й оперувати ними. При моделюванні яких за масштабами проблем використовується системний підхід і декомпозиція предметної області на елементи, доступні для моделювання формалізованими методами. У цьому випадку застосовується весь арсенал як досягнутих на сьогодні знань предметної області, так і властиво формалізованих методів.

Зазначений підхід повністю відповідає поняттям у науці, що склалися. Як і будь-який інший метод наукового дослідження, формалізація не може здійснюватися без обліку змісту описуваного знання. Вона не тільки визначається предметною областю, але й опирається на великі емпіричні спостереження й описи фактів. Разом з тим, будучи методом науки, формалізація має тільки її властиві риси, що відрізняють її від інших методів, має форму, властиву тільки їй. Мається на увазі, що для формалізації це буде послідовність дій, застосовуваних у процесі дослідження об'єктів або явищ. Вона являє собою комплекс прийомів, відповідних до умов і об'єктів формалізації, що задають знання шлях досягнення свого кінцевого вигляду.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Послідовність дій при формалізації, очевидно, являє собою еволюцію знань у будь-якій науці. Спочатку відбувається формування вихідних відомостей про предмет. Вони з'являються в розрізненому, безсистемному й уривчастому виді. Далі здійснюється пошук закономірностей, найбільш загальних рис, формування системи знань. Предмет дослідження розуміється вже як система, що полягає з елементів з логічними зв'язками між ними. На цьому етапі знання впорядковуються, визначаються елементи, які добре вивчені й ті, які вимагають додаткового вивчення. У процесі наступних досліджень система розбудовується, заповнюються невідомі комірки й визначаються зв'язки.

Відбувається уточнення й формалізація вживаних понять. Цей процес складається із двох основних етапів: а) установлення первинних (вихідних) термінологічних одиниць і б) наступне визначення всіх інших понять за допомогою вихідних. Первинними, звичайно, є основні поняття змістовної теорії.

Наступний етап формалізації відомостей про предмет виражається у формуванні знання у новій формі, вільній від невизначеностей і неточностей, властивої змістовному науковому опису. Найпростішими засобами відображення тут є схеми, таблиці, блок-схеми. Разом з тим, криміналістика оперує зі складними об'єктами реального світу, описати які в такій простій формі важко. Потрібні особливі способи структурування знань. Концепції таких описів досить багато..

Формалізація використовується й у процесі одержання відомостей про елементи системи, виступаючи як послідовність дій по збору вихідних відомостей про предмет досліджень, по виконанню певної діяльності в предметній області. Вона є необхідним етапом у систематизації знань про предмет, дозволяє виявляти причинно – наслідкові зв'язки, підкреслює логічну структуру об'єкта й формує логічну структуру дій.

Список використаної літератури:

1. *Брич Л.П.* Середовища здійснення розмежування складів злочинів та відмежування складів злочинів від складів адміністративних правопорушень / *Л.П. Брич* // Актуальні проблеми правознавства. – 2016. – Вип. 2. – С. 132–137.
2. *Крушинський С.А.* Проблема визначення подання доказів як інституту кримінального процесуального права / *С.А. Крушинський* // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 532–536.
3. *Сіцінська М.В.* Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони України : монографія / *М.В. Сіцінська*. – К. : НАДУ, 2014. – 364 с.
4. *Ткачова Н.М.* Економічна безпека держави: визначення, стан, показники оцінки її рівня / *Н.М. Ткачова* // Збірник наукових праць Донецької державної академії управління : Серія *Економіка Т, VII*. – Вип. 73. Донецьк : ДонДУУ, 2006. – С. 166–173.

5. Ткачова Н.М. Інноваційна складова забезпечення економічної безпеки держави / Н.М. Ткачова // Збірник наукових праць Інституту економіко-правових досліджень НАН України ; «Город, регион, государство: Экономико- правовые проблемы градovedения». – Донецк : Юго-Восток, 2007. – Т. 2. – С. 134–143.
6. Эйсман А.А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование) / А.А. Эйсман. – М. : Юридическая литература, 1997. – С. 15.

References:

1. Brych, L.P. (2016), «Seredovyssha zdijsnennja rozmezhuвання skladiv zlochniv ta vidmezhuвання skladiv zlochniv vid skladiv administratyvnyh pravoporushen'», *Aktualni problem zakonodavstva*, Vol. 2, pp. 132–137.
2. Krushynski, S.A. (2013), «Problema vyznachennja podannja dokaziv jak instytutu kryminal'nogo procesual'nogo prava», *Forum prava*, Vol. 1, pp. 532–536.
3. Sitsinska, M.V. (2014), *Demokratychnyj civilnyi control nad sektorom bezpeki I oborony Ukraini*, monografija NADU, Kyiv, 364 p.
4. Tkachova, N.M. (2006), «Ekonomichna bezpeka derzhavy: vyznachennja , stan, pokaznyky ocinky i'i' rivnja», *Zbirnyk naukovykh prats Donetskoi dergavnoi akademii upravlinnya*, Seriya *Ekonomika*, Vol. 73, pp. 166–173.
5. Tkachova, N.M. (2007), «Innovacijna skladova zabezpechennja ekonomichnoi' bezpeky derzhavy», *Zbirnyk naukovykh prats Instytutu ekonomiko-pravovykh doslidgen NAN Ukraini «Gorod, region, gosudarstvo: ekonomiko-pravovye problem gradovedeniya»*, Vol. 2, pp. 134–143.
6. Aisman, A.A. (1997), *Zakljuchenie jeksperta (struktura i nauchnoe obosnovanie)*, Yuridicheskaya literatura, Moscow, P. 15.

Кравчук Олег Вікторович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу Хмельницького університету управління і права.

Наукові інтереси:

- державне управління у сфері охорони громадського порядку;
- державна безпека.

Стаття надійшла до редакції 02.01.2019.